

GLOBALIS MUNKAERŐ-PIACI ÉS PROFITTENDENCIÁK¹

Artner Annamária

A dolgozat a globális foglalkoztatás főbb trendjeit tekinti át, elsősorban a globális munkaerő-piaci folyamatok leírására legautentikusabbnak tartott Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) adatai alapján. Mivel azonban a foglalkoztatási viszonyok szoros összefüggésben vannak az egységnyi munkaerőköltséggel (ULC), amely a profitabilitás kulcstényezője, célszerű kitérni a profittendenciákra is.

1) Aktivitás²

A világ munkaerő-piaci helyzetéről nem könnyű tiszta képet kapni. Ezért az alább részletesebben kifejtett adatok előtt érdemes leszögezni: 2011-ben a világ 15-74 éves lakossága kb. 5,1 milliárd fő, s az ILO szerint ennek 64,1 százaléka „aktív”, tehát vagy dolgozik (a formális gazdaságban), vagy munkát keres. Ez azt jelenti, hogy a munkára képes lakosság több mint egyharmada a munka világán kívül tengeti életét: eltartott, háztartásbeli, koldus, ritka alkalmi munkából, esetleg – bár ez inkább csak a fejlett országokra jellemző – segélyből él. És az ilyen emberek száma, aránya nő. A globális aktivitási ráta 2000 óta két év kivételével folyamatosan csökkent. A válság négy éve alatt az ILO becslései szerint 29 millióval ke-

¹ A tanulmány a 104210 K jelű OTKA-projekt keretében folyó kutatás alapján készült.

² Az adatok forrása ILO (2012a), p. 96.

vesebb ember volt aktív (keresett munkát, vagy dolgozott),³ mint a krízis előtti trendek alapján várható lett volna.

Az inaktívak többsége nő: a férfiak aktivitási rátája 77,1 százalék, a nőké csak 51,1 százalék, vagyis a nők fele kívül van a munkaerő-piacon, a gazdaság és társadalom fenntartásának háttértényezőjeként a társadalmi és családi viszonyoknak alárendelten él.

A fiatalok aktivitási rátája még ennél is alacsonyabb (48,7%), ráadásul hosszú évek óta, tehát nem csak a válság hatására csökkenő (2000-ben még 52,9% volt). Ez kedvező tendenciát is takar, hiszen nagyrészt az iskoláztatás terjedéséből adódik (aki tanul, az se nem foglalkoztatott, se nem munkanélküli, tehát inaktív), ám a hosszabb távú piaci trendek és a válság a fiatalokat különösen negatívan érintette.

A legalacsonyabb aktivitási rátát a Közel-Kelet (47,8%) és Észak-Afrika (48,9%), a legmagasabbat Kelet-Ázsia (73,3%), valamint Délkelet-Ázsia és a csendes-óceániai térség (együtt 70,1%) mutatja.

Az aktivitási ráta azonban csalóka, mert változatlan marad, ha – egyéb feltételek változatlansága mellett – nő az aktív munkanélküliség, és nő, ha a korábbi inaktívak belépnek a munkaerőpiacra, függetlenül attól, hogy találnak-e munkát (tehát foglalkoztatottak, vagy munkát kereső munkanélküliek lesznek). Ezért az aktivitás elemeit (munkanélküliség, foglalkoztatás) külön is meg kell vizsgálni.

2) Munkanélküliség⁴

Az ILO-definíció szerint munkanélküli – pontosabban „aktív” munkanélküli – az, aki a felmérést megelőző héten nem dolgozott és munkát keres, valamint két héten belül munkába is tudna állni. Nem számít tehát munkanélkülinek, aki akárcsak pár órát dolgozott is és/vagy nem keres munkát, mert már lemondott arról, hogy rendszeresen, hosszabb távon foglalkoztassák. Ilyen ember (például alkalmi munkából vagy kisegítő családtagként élő) pedig sok van, ők a „sebezhető” foglalkoztatottak („*vulnerable employment*”) kategóriájába tartoznak, miközben valójában, különösen az európai értékek szerint, ők is munkanélküliek.

³ Aktív az a munkaképes korú személy, aki vagy foglalkoztatott, vagy munkát keres. A munkanélküliek közé csak a munkát keresőket számítják be. Ha tehát az aktívok száma és aránya csökkent (vagyis az aktívok számának csökkenése nem, vagy nem egészen a korcsoport létszámának csökkenéséből adódott), az csak a munkanélküli, de munkát nem kereső (reményvesztett) emberek számának növekedéséből adódhat.

⁴ Az adatok forrása ILO (2012a), pp. 103–104.

Ezek alapján: 2007 és 2011 között a világ (ILO-definíció szerinti) munkanélkülisége 27 millió fővel, 200 millióra nőtt. Ez kevesebb, mint amit az ILO még 2009-ben elképzelhetőnek tartott (legrosszabb scenáriója akkor 230 milliós munkanélküliséget jelzett előre). A vártnál kisebb munkanélküliség-emelkedés a kormánypolitikáknak köszönhető, amelyek egyrészt az automatikus stabilizátorok jóvoltából, másrészt a foglalkoztatás védelmét szolgáló extra kiadásokat jelentő programokkal érték célt.

A munkanélküliségi ráta a munkanélküliek számának a foglalkoztatottak és munkanélküliek együttes számához (a gazdaságilag aktív népességhez) viszonyított aránya. Ez a válság előtt (2007-ben) globálisan 5,5 százalékot ért el, majd 2009-ben 6,2 százalékra nőtt, 2011-ben 6 pedig százalék körül alakult.

Az ILO legfrissebb előrejelzése szerint a munkanélküliségi ráta 2016-ig nem fog javulni (megáll a mai 6 százalék körüli szinten), még akkor sem, ha a globális növekedés visszatérne. Valószínűbb azonban, hogy nem tér vissza, így 2013-ban 198,3 és 209 millió, 2016-ban pedig 185,6 és 227,1 millió között lesz a világon a munkanélküliek száma, arányuk pedig feltehetően csak 5,9 százalékra mérséklődik, ami 0,2 százalékponttal magasabb, mint a válság előtt volt.

Már említettük, hogy az ILO becslései szerint 2011-ben közel 29 millió fő hagyott fel az aktív munkakereséssel (vált „inaktívvá”). Ha őket, a munkaerőpiacról lemondókat is a munkanélküliek közé számítanánk, a globális munkanélküliség meghaladná a 225 milliót (ami közel annyi, mint amit az ILO korábban prognosztizált), a globális munkanélküliség ráta pedig a 6,9 százalékot.⁵

A munkanélküliség problémája azonban messze nem csak a válság kérdése. A munkanélküliség már a válság előtt is fenyegetően nőtt (abszolút értékben mindig, rátáját tekintve pedig hosszabb távon), és még inkább fenyegetőek a jövőbeli kilátások. A következő évtizedben ugyanis további bő 400 millió fővel fog gyarapodni a világ munkaerőpiaca, s ha ők nem találnak munkát, az aktív munkanélküliek száma akár 600 millió is lehet a Földön. Ehhez járul még a napi 2 dollárnál nem több jövedelemből élő szegények népes tábora, ami már ma is eléri a 900 millió főt. A 600 millió új munkahely mellett az ő munkakörülményeik javítása is elengedhetetlen szükségszerűség.⁶ Itt az ILO maga sem egészen következetes, ugyanis éppen a tartós munkaerő-piaci trendek alapján bizonyos, hogy az újonnan piacra lépő 400 millió főnek a jó része sem fog „munkanélküliként” bekerülni az ILO statisztikájába, hanem a sebezhető foglalkoztatottak táborát fogja növelni.

⁵ ILO (2012a), p. 10.

⁶ *Uo.*, p. 9.

3) Fiatalok

Ha 100 fiatalból 50 tanul, 45 dolgozik, 5 pedig munkát keres, akkor az aktivitási ráta 50 százalék, a foglalkoztatási ráta 45 százalék, a munkanélküliségi ráta (amelyet csak az aktívakhoz viszonyítunk) 10 százalék. Ha a tanulók közül 5 végez, kilép a munkaerőpiacra, keres, de nem talál munkát, akkor az aktivitási ráta 55 százalékra, a munkanélküliségi ráta $(10/55=)$ 18,2 százalékra nő, a foglalkoztatási ráta pedig változatlan marad. Ha azonban a tanulmányait befejező 5 fiatal nem keres munkát, akkor egyik ráta sem változik. Ebből a példából is látszik, hogy a fiatalok esetében a munkaerő-piaci helyzet vizsgálatakor a munkanélküliség mellett figyelmet kell fordítani a passzivitás belső szerkezeti változásaira is.

A világ munkaerőpiacán belül a 15-24 éves fiatalok foglalkoztatási helyzete különösen aggasztó. Ők azok, akiket leginkább érint a munkanélküliség (háromszor nagyobb valószínűséggel válnak munkanélkülivé, mint az idősebbek), az alacsony bérek és a részmunkaidős, határozott idejű („atipikus”) foglalkoztatás. Elég, ha a spanyol és görög 15-24 évesek körében ma már több mint 50 százalékos munkanélküliségi rátára gondolunk. Kevés a remény, hogy a fiatalok helyzete rövid időn belül változik. 2011-ben 74,8 millió fiatal számított munkanélkülinek az ILO definíciója szerint, ami 4 millióval több, mint 2007-ben és 12,7 százalékos munkanélküliségi rátát jelent.⁷ Ez a ráta az elkövetkezőkben nem fog lényegesen változni, ami azonban nem a helyzet konszolidálódását tükrözi, hanem azt, hogy a fiatalok egyre inkább elfordulnak a munkaerőpiactól (kivonulnak, be sem lépnek), tehát passzívva válnak.

Nemcsak a képzetlen fiatalokról van szó, a képzettek is egyre nehezebben találnak munkát, különösen az elvárásaiknak megfelelő munkakörben és bérért. Ezért szaporán (2007 és 2011 között 6,4 millióval)⁸ nő a se nem dolgozó, se nem tanuló fiatalok száma. A „sem-sem nemzedék” problémája, amelyet korábban a fejlődő országok gondjaként azonosítottak be, ma már Európában is masszívan jelen van. Míg Latin-Amerikában 20 százalék körülire teszik a 16-29 éves se nem dolgozó, se nem tanuló fiatalok arányát, addig egy néhány éve (tehát még nem is válság csúcsán) készült felmérés szerint Spanyolországban a 18-35 év közöttiek 54 százalékának nincs terve a jövőre nézve, nincs ambíciója, nem dolgozik. Újabban már Svédországban is 120 ezerre becsülik a „sem-sem”-ek számát.⁹ Az OECD-országok körében arányuk 10 és több mint 30 százalék között mozog.¹⁰

⁷ *Uo.*, p. 9.

⁸ *Uo.*, p. 9.

⁹ Mangiarotti (2009); The Local (2012).

¹⁰ ILO–OECD (2012), pp. 14–15.

A sem-szem nemzedék jobb módú és képzettebb rétegei a szüleikkel laknak, akik eltartják őket, vagy sorstársaikkal közösen bérelnek lakást, alkalmi munkából, innen-onnan szerzett jövedelemből, gyakran az informális gazdaságból élnek. E réteg növekedése a fennálló társadalmi berendezkedés számára nemcsak számszerűsége miatt veszélyes, hanem még inkább a társadalomtól való elfordulásuk, kiábrándultságuk, céltalanságuk miatt.

4) A válság hatása az egyes régiók munkanélküliségére

A tőkefelhalmozás értelemszerűen a fejlett országokban érte el azt a szintet, amely a válsághoz vezetett, így, mint az 1929-33-as válságban és az 1970-es évek válságában is, ott jelentkezett legközvetlenebbül és legerősebben annak munkaerő-piaci hatása. A II. világháború utáni válságoknál súlyosabb hatásról van szó, hiszen itt most a centrumtőke csak saját belső perifériájának rovasára tudta véghezvinni a tőke túlfelhalmozását. Ez a belső periféria nemcsak a centrumon belüli félperifériákat jelenti (mint az eurózónán belül a PIIGS¹¹-országokat), hanem a fejlett országok saját lakosságát, kisebb vállalatait is.

1. táblázat
A világ munkanélkülisége régióként 2007-2016
(millió fő)

	2007	2008	2009	2010	ILO középső becslés/előrejelzés			
					2011	2012	2015	2016
Világ	170,7	176,4	197,7	197,3	197,2	200,2	205,0	206,3
Fejlett országok és EU	29,1	30,8	42,5	44,7	43,5	43,6	40,9	40,0
Közép- és Délkelet-Európa (nem-EU és FÁK)	14,5	14,7	18,1	17,0	15,5	15,5	15,6	15,6
Kelet-Ázsia	31,6	35,8	36,7	35,6	35,5	35,9	36,6	36,7
Délkelet-Ázsia és Csendes Óceánia	16,1	15,7	15,5	14,7	14,6	14,9	15,6	15,8
Dél-Ázsia	23,6	23,3	24,5	25,0	25,0	25,5	27,1	27,7
Latin-Amerika és a Karibi térség	18,4	17,9	21,2	20,2	20,5	21,0	22,3	22,7
Közel-Kelet	6,4	6,6	6,6	6,7	7,1	7,4
Észak-Afrika	6,6	6,4	6,5	6,7	7,8	8,0	8,3	8,3
Fekete-Afrika	24,5	25,2	26,0	26,7	27,6	28,3

Forrás: ILO (2012a), p. 104.

¹¹ Portugália, Írország, Olaszország, Görögország, Spanyolország.

A fejlett országok és az EU együttes csoportjában 2007 és 2011 között a munkanélküliség 29,1 millióról 43,5 millióra nőtt, s ezzel a globális munkanélküliség-növekmény több mint felét adta (1. táblázat).

A fejlett országok munkanélkülisége is gyorsabban nőtt a világ más régióit jellemző rátánál, szintje kiemelkedő, és 2016-ig az is marad (csak Közép- és Délkelet-Európa, valamint Afrika múlja felül, 2. táblázat).

2. táblázat
A világ munkanélküliségi rátája régióként 2007-2016
(százalék)

	2007	2008	2009	2010	ILO középso becslés/előrejelzés			
					2011	2012	2015	2016
Világ	5,5	5,6	6,2	6,1	6,0	6,0	5,9	5,9
Fejlett országok és EU	5,8	6,1	8,3	8,8	8,5	8,5	7,9	7,7
Közép- és Délkelet-Európa (nem-EU és FÁK)	8,4	8,4	10,2	9,5	8,6	8,6	8,5	8,5
Kelet-Ázsia	3,8	4,2	4,3	4,1	4,1	4,1	4,2	4,2
Délkelet-Ázsia és Csendes Óceánia	5,5	5,3	5,2	4,8	4,7	4,7	4,7	4,7
Dél-Ázsia	3,8	3,7	3,9	3,9	3,8	3,8	3,9	3,9
Latin-Amerika és a Kari-bi térség	7,0	6,6	7,7	7,2	7,2	7,2	7,3	7,3
Közel-Kelet	10,3	10,4	10,1	9,9	10,2	10,3
Észak-Afrika	10,1	9,6	9,6	9,6	10,9	11,0	10,6	10,5
Fekete-Afrika	8,1	8,1	8,2	8,2	8,2	8,2

Forrás: ILO (2012a), p. 103.

Az ILO (2010) felmérése szerint 2010-ig a G20-ak kormányai összesen közel 21 millió munkahelyet mentettek meg, illetve teremtettek. Ebből 9,2 millió álláshely jut Ázsiára, 3,9 millió Latin-Amerikára, 3,7 millió Észak-Amerikára és 3,6 millió Európára. Az automatikus stabilizátoroknak csak 6,1 millió, a költségvetési ösztönzésnek viszont több mint kétszer annyi, közel 14,7 millió munkahely köszönhető a G20 országaiban.

Az ILO azt is megállapítja,¹² hogy a pénzügyi válság következményeinek enyhítése a fejlett országokban ugyan munkahelyeket mentett meg, de nem volt alkalmas a fenntartható foglalkoztatás-növekedés generálására. Az ezt követő megszorítások gyengítették a gazdasági és így foglalkoztatási növekedés forrásait. A pénzügyi szektor a hatalmas állami tőkeinjekciók ellenére továbbra is sérülékeny, hitelezési kapacitása, amellyel a reálgaz-

¹² ILO (2012a), p. 12.

daságot bekurblizhatná, gyenge, az államoknak pedig (már) nincs pénzüik ösztönző programokra.

A globális gazdaságba bekapcsolódó fejlődő régiókra, így Ázsiára és Latin-Amerikára a fejlett országok vezetett világgazdaság visszaesése gyakorolt hátrányos hatást. Mivel a fejlődők továbbra is a fejlett országokba irányuló exportjukkal akarták kihúzni magukat a válságból, növekedési ütemük 2011 végén visszaesett. A fejlődő országok beruházási rátája ugyanakkor – szemben a fejlettekével – mára a válság előtti szinten van, és további növekedése várható. Ez mind a foglalkoztatásra, mind a jövedelemszintekre kedvező hatással lesz.

Bár a fejlődő világ egyik alrégiójában sincs annyi ILO-definíció szerinti munkanélküli, mint a fejlett országok csoportjában, a foglalkoztatási helyzet összességében ott mégis rosszabb. Ennek fő oka az informális szektor nagy aránya és a formális szektorban is alacsony bérek. Mindezt elsősorban a globális világ dolgozó szegényeinek és sebezhető foglalkoztatottainak nagy száma illusztrálja, lévén az ilyen statisztikák csak a fejlődő világból származó adatokat tartalmazzák.

5) Szegénység

A szegénység kérdése elválaszthatatlan a munkaerőpiac állapotától. A világon 2011-ben közel 2,5 milliárd ember napi 2 vagy kevesebb dollárból élt, és kb. 1,25 milliárd fő él mélyszegénységben (napi 1,25 dollár jövedelemnél nem többől).¹³ Az előbbiek száma alig, az utóbbiak száma viszont 2000 óta 233 millióval, 2007 óta pedig 38 millióval csökkent, aminek 84 százaléka Kelet-Ázsiának, lényegében Kínának¹⁴ köszönhető. A válság előtti trend (2002–2007) folytatódása esetén az extrém szegénység további 50 millió fővel csökkenhetett volna.

A válság előtti évek gazdasági fejlődésének társadalmi hatásait jellemzi, hogy a világon az egy főre jutó GDP globális konvergenciája 1991 és 2011 között kizárólag Ázsia jóvoltából következett be. Ázsia kivételével a

¹³ The World Bank (2012).

¹⁴ Kelet-Ázsia 2000 óta 247 millió főt emelt ki a napi 2 dollár, vagy kisebb jövedelemmel rendelkező szegények táborából. Azt azonban figyelembe kell venni, hogy a nemzetközi szervezetek hosszú idő óta nem tartották karban a 2, illetve 1,25 dolláros értékhatárokat, tehát ezen értékek a dollárinflációval számolva évről-évre egyre kisebb reál vásárlóerőt jelentenek. Ez azt is jelenti, hogy ha e határértékeket folyamatosan emelték volna az infláció ütemének megfelelően, akkor ma több lenne a nyilvántartott szegény és mélyszegény.

fejlődő világ termelékenységnövekedésének várható további lemaradása a szegénység csökkentésének megakadásával fenyeget.¹⁵ (3. táblázat)

3. táblázat
A foglalkoztatás- és termelékenységnövekedés
regionális különbségei a világon, 2002–2016
(százalék)

	Évi átlagos foglalkoztatás- növekedés (%)				Évi átlagos munkatermelé- kenység-növekedés (%)			
	2002- 2007	2008- 2011	2012- 2013	2014- 2016	2002- 2007	2008- 2011	2012- 2013	2014- 2016
Világ	1,8	1,1	1,4	1,3	2,5	1,6	2,6	3,2
Fejlett országok és EU	1,0	-0,3	0,4	0,6	1,4	0,5	1,5	2,0
EU-n kívüli Európa és FÁK	1,1	0,8	0,5	0,3	6,1	1,1	3,5	4,0
Kelet-Ázsia	1,2	0,6	0,6	0,3	8,6	7,8	7,5	8,1
Délkelet-Ázsia és Csendes- Óceánia	1,8	1,9	1,6	1,4	4,1	2,6	3,5	4,0
Dél-Ázsia	2,2	1,0	2,0	1,9	5,4	6,1	4,8	5,4
Latin-Amerika és a Karibi térség	2,5	1,9	1,8	1,7	1,4	1,0	1,7	1,8
Közel-Kelet	4,5	3,2	2,8	2,5	0,9	0,9	1,2	2,0
Észak-Afrika	3,4	2,0	2,2	2,3	1,4	1,8	0,8	2,8
Fekete-Afrika	3,1	2,8	3,0	3,0	2,5	1,5	2,3	1,9

Forrás: ILO (2012a), p. 38.

A kedvezőtlen trendek alól a fejlett országok sem kivételek, nemcsak a növekvő munkanélküliség miatt, hanem azért sem, mert a foglalkoztatottak bérei már évtizedek óta polarizálódnak,¹⁶ és teret hódítanak az eufemisztikusan „atipikus”-nak, lényegre törőbben prekáriusnak (kétes, bizonytalan) nevezett foglalkoztatási formák.

A fejlett országokban jellemzően nem a napi 1-2 dolláros jövedelem-szint jelenti a szegénységet, hiszen az átlagos életszínvonal, és a társadalomba való beilleszkedés költségei jóval nagyobbak. Az USA-ban 2011-ben a családnagyságtól függően megállapított szegénységi küszöb alatt élt a lakosság 15 százaléka, 46,2 millió fő. A szegénységi arány a 18 évnél fiatalabbak körében még magasabb, 21,9 százalék volt. A dolgozó szegények a 18-64 éves lakosság körében 7,2 százalékot tettek ki.¹⁷

¹⁵ ILO (2012a), p. 10.

¹⁶ ILO-OECD (2012).

¹⁷ DeNavas-Walt *et al.* (2012), pp. 13–15.

2010-ben az Európai Unióban (EU27) 80,7 millió ember, a lakosság 16,4 százaléka, a gyermekeknek pedig 19 százaléka élt mediánjövedelem 60 százaléknál vagy az alatt, és a lakosság 17 százaléka szenvedett súlyos anyagi szűkséget (*material deprivation*). A dolgozó szegények aránya 8,4 százalék. A szegénységgel vagy társadalmi kirekesztődéssel fenyegettek együttes száma és aránya 2009-ig csökkent, azt követően azonban – nyilván a tartós válság és a megszorítási politikák miatt – közel 2 millióval, 115,7 millióra nőtt, ami a lakosság 23,4 százalékaival egyenlő. Ezek az adatok ugyan csökkenést mutatnak 2004-2005-tel összehasonlítva, de ez csak a 2004-ben csatlakozott új tagországoknak köszönhető. A régi tagországok minden csoportjában (eurózóna, EU15) emelkedett a tárgyalt népességcsoport száma és aránya. Az Unióban a jóléti rendszerek ezeknek a társadalom perifériájára sodródó embereknek átlagosan a 38 százalékát érik el, de a tagállami szórás nagy, az arány 10 és 60 százalék között mozog.¹⁸

Itt említjük meg, hogy a válság következtében a hosszú távú (12 hónapot meghaladó) munkanélküliség aggasztóan nő a fejlett országokban is. Az összes munkanélkülieken belüli arányuk az Eurostat adatai szerint 2011-ben az EU-ban elérte a 42,9, Svájcban a 36, Japánban a 39,4, az USA-ban pedig a 31,3 százalékot, ami az aktív népesség 2-4 százalékát jelenti.¹⁹ Ez a réteg most vagy hamarosan a szegények táborát gyarapítja.

6) Foglalkoztatás

A korábban jelzett számbavételi problémák miatt a foglalkoztatás alakulása és belső szerkezete a munkanélküliségi adatoknál is pontosabb képet nyújt a munkaerőpiacról. Itt mutatkozik meg a globális tőkegazdaság munkaerőpiacának valódi arca.

A világon kb. 3,1 milliárd ember számít foglalkoztatottnak (végez hente legalább egy óra fizetett munkát). A 15-74 éves lakossághoz viszonyított arányuk a foglalkoztatási ráta, ami 2007 és 2010 között 61,2 százalékról 60,2 százalékra csökkent, és valószínűleg 2013-ig tovább süllyed. A válság előtti szint még 2016-ban sem áll vissza.²⁰

De még ez sem mond el mindent. Ugyanis az ILO-definíció szerinti foglalkoztatottak fele távolról sem az európai értékek/elképzelések szerint dolgozik, hanem rendkívül bizonytalan és kiszolgáltatott helyzetben él, és nagyrészt koldusszegény. Ennek illusztrálására szolgál az ILO két kategó-

¹⁸ Eurostat Statistics Online és EC (s.a.).

¹⁹ Eurostat Statistics Online.

²⁰ ILO (2012a), p. 36.

riája: a „sebezhető” foglalkoztatottak („*vulnerable empolyment*”) és a dolgozó szegények („*working poor*”).

A *sebezhető foglalkoztatottak* (saját számlára, önfoglalkoztatóként, vagy fizetetlen kisegítő családtagként, az informális gazdaságban stb. dolgozók) száma 2000 óta 136 millióval, 2009 és 2011 között pedig közel 23 millióval, 1,52 milliárdra nőtt. A növekedés még nagyobb lenne az állami politikákkal operáló Ázsia (elsősorban Kína, másodsorban India) nélkül, ahol e réteg létszáma 2007 óta 40 millióval csökkentet.

A *dolgozó szegények* azok, akik csak kevesebb, mint napi 2 dollárból élnek, számuk 900 millió. E réteg fele (456 millió fő) extrém szegénységben tengődik, napi 1,25 dollárnál nem keres többet.

2012-re tehát a világon 1,1 milliárd ember vagy munkanélküli, vagy szegénységben élő (az emberi szükségletek szerint alulfizetett) dolgozó.²¹ Ha az európai – vagy akár csak a magyar – normák alapján a napi két dollár (havi 12-13 ezer forint) alatt keresőket munkanélkülieknek számítjuk, akkor a globális munkanélküliségi ráta 33 százalék. (Az alulfoglalkoztatottság figyelembe vételével a CIA Factbook is kb. 30 százalékos globális munkanélküliséggel számol.) Ha pedig a sebezhető foglalkoztatottak összességét is idesoroljuk, akkor 52 százalék!

7) A munkaerőpiac strukturális válsága

A strukturális válságba jutott tőke a pénzügyi szféra révén önmagát túlélte szerkezetet tart fenn egészen a válság nyílt kirobbanásáig, sőt mindaddig, míg a veszteséghalmon nem képes új struktúrát felépíteni. Az elavult technológiai struktúrához elavult szakmastruktúra járul a munkaerőpiacra. Ez a szakmai lemaradás a már meglévő (de még nem általános elterjedt) fejlett technológiák tükrében egyes kutatók számára lehet már jó előre világos, a piac (és az annak alávetett oktatás) azonban, a maga elkerülhetetlenül *ex post* szabályozási módszerével csak a válság kirobbanása után veszi tudomásul.

A válságban a termelés strukturális problémája úgy jelenik meg, mint a foglalkoztatás, vagyis a munkaerő képzettségének strukturális problémája. A munkaerőpiacnak szinte azonnal kellene alkalmazkodnia az új szakmai, képzettségi, munkaszervezeti követelményekhez, amelyek kialakítását egy tervezett gazdaságban már évekkel előtte meg kellett volna kezdeni. Ez a helyzet tükröződik a hosszú távú (egy évnél hosszabb) munkanélküliség alakulásában is. Ezek aránya a munkanélkülieken belül még az USA-ban is történelmileg növekvő trendet mutat 1948 óta. A 27 hétnél régebben

²¹ *Uo.*, p. 83.

munkát keresők aránya az összes munkanélkülين belül akkor havi átlag 5,1 (az 50-es és 60-as években 5-10), 2011-12-ben viszont már 42-44 százalékon állt. Az egy évnél hosszabb munkanélküliek aránya az aktív lakossághoz képest úgy az EU25-ben, mint az eurózónában, Japánban és az USA-ban, sőt Norvégiában is magasabb 2011-ben, mint 2000-ben volt (az EU27 esetében hullámlások és az utóbbi évek gyors növekedése után viszont ugyanakkora: 4,1%).²²

Ezzel a helyzettel párhuzamosan romlanak az alkalmazásban állók munkafeltételei: a bizonytalanság nő, a prekárius foglalkoztatási formák terjednek. A kényszerű részmunkaidő és határozott idejű foglalkoztatás aránya a fejlett országok többségében jelentős, és egyre emelkedik. Az EU-ban például 2007 és 2010 között a részmunkaidősökön belül a csökkentett munkaidőt nem önként vállalók aránya 22-ről 26 százalékra, a határozott idejű foglalkoztatáson belül az azt csak kényszerből vállalók aránya 60-ról 62 százalékra nőtt.²³ A standard formákhoz képest többnyire jóval alacsonyabb béreket jelentő prekárius foglalkoztatás terjedése ugyanakkor hozzásegített a munkanélküliség csökkenéséhez (ilyen szerepet az informális gazdaság is játszik). Ebben is tükröződik a munkaerőköltség leszorításának versenyipiaci törvényszerűsége. A prekárius formában foglalkoztatottak teljesítményét ugyanakkor a körülmények jelentősen csökkentik, a profit érdekében folytatott költségcsökkentés tehát erről az oldalról is visszafogja a termelékenység-emelkedést.

A munkaerő-piaci helyzet romlása természetesen ássa alá a társadalmi nyugalmat. A „társadalmi nyugtalansági index” 2010-ről 2011-re a fejlett országok csoportjában is nőtt.²⁴

A válságkezelés nemcsak a megszorítások, de a „lazítások” (a foglalkoztatási szabályok „rugalmasítása”) miatt is a gazdasági fejlődés ellen dolgozik. Mindkettő a tőkét szolgálja, a munkaerőpiacot terheli, de a tőkére üt vissza, amely mind a termelés input-, mind output-oldalán csakis a munkaerő bázisán képes felemelkedni. A foglalkoztatási megkötések csökkentése, a munkaerőpiac „rugalmasítása”, amelyek célja a tőkeértékesülés elősegítése, éppen ez ellen hat: visszafogja a munkaerő teljesítményét és zavargásokhoz vezet. A romló helyzet csökkenti a költségvetési bevételeket, további kiadás-csökkentést követel, és kialakul a lefelé húzó spirál, a „megszorítási csapda”

Empirikus vizsgálatok kimutatják, hogy nincs egyértelmű kapcsolat a munkaerő-piaci szabályok lazítása és a foglalkoztatási szint között, és ha valami, akkor inkább a szigorú szabályozás korrelál pozitívan a foglalkoz-

²² Bureau of Labour Statistics, US, Online Database <http://data.bls.gov/pdq/SurveyOutputServlet> és Eurostat Statistics Online. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database

²³ ILO (2012b), pp. 7-8.

²⁴ *Uo.*, p. 20.

tatással.²⁵ Mindennek ellenére a mainstream, neoliberális közgazdaságtan szüntelenül a munkaerő-piaci szabályok lazítását szorgalmazza. Ennek oka, hogy rövidtávú profitszempontokat követ, ráadásul a piaci verseny időhorizontjának megfelelően. Hiszen ha a foglalkoztatást nem is, a profitabilitást mindenképpen növeli a munkaerő-piaci szabályok lazítása. Empirikus kutatások²⁶ azt is alátámasztják, hogy a fejlettebb technológia egy szintig kiváltható munkaerővel (munkamennyiséggel, munkaminőséggel). Ez a kiváltás járhat a termelékenység növekedésével, de nem feltétlenül. A lényeg, hogy az egységnyi munkaerőköltség (ULC) éppen úgy csökkenthető ezen a módon is (de a beruházás költségének megspórolásával), mint a fejlettebb technológiával. Ha tehát a foglalkoztatási szabályok lazításával el lehet érni az ULC csökkentését, akkor nincs inspiráció a technológiai fejlesztésre. A rövid távú érdek agyonnyomja a hosszú távút. A bérnövekedés visszafogása pedig (például a szakszervezetek súlyának korlátozása révén) rövid távon is ellene hat a fellendülés (akár csak a termelést azonos technikai szinten bővítő beruházások) beindulásának.²⁷

8) Bér és profit – a GDP elosztása

Ebből a kis körképből látható, mi történik a munkaerőpiacon: a jó konjunktúra idején is ható hosszabb távú, de mélyben fekvő kedvezőtlen trendek (jövedelmi polarizáció, prekariátus terjedése stb.) mellett a válság tartósan fellendítette a munkanélküliséget, és az azzal járó szegénységet. Érdemes megvizsgálni, hogyan alakul eközben a tőke helyzete! A profitok a válság előtt a fejlett országokban lendületesen nőttek, amit a bruttó működési eredmények (az EU esetében ide számítják a vegyes jövedelmeket is) szárnyalása mutat. Az *1. ábrából* az is kitűnik, hogy a válság okozta kétévi visszaesés után, 2010-11-ben, a profittömeg már ismét nőtt.

Még ennél is többet mondanak az elosztási arányok.

A bér/GDP arány hosszú távon jól kivehetően esik,²⁸ de még jobban mutatja az új érték elosztásának irányát, hogy a munkakompenzáció aránya az amortizációt nem tartalmazó nettó nemzeti jövedelemhez (NNI) képest is tendenciálisan csökken. A csökkenés kifejezettebb fellendülés

²⁵ *Uo.*, pp. 35–59.

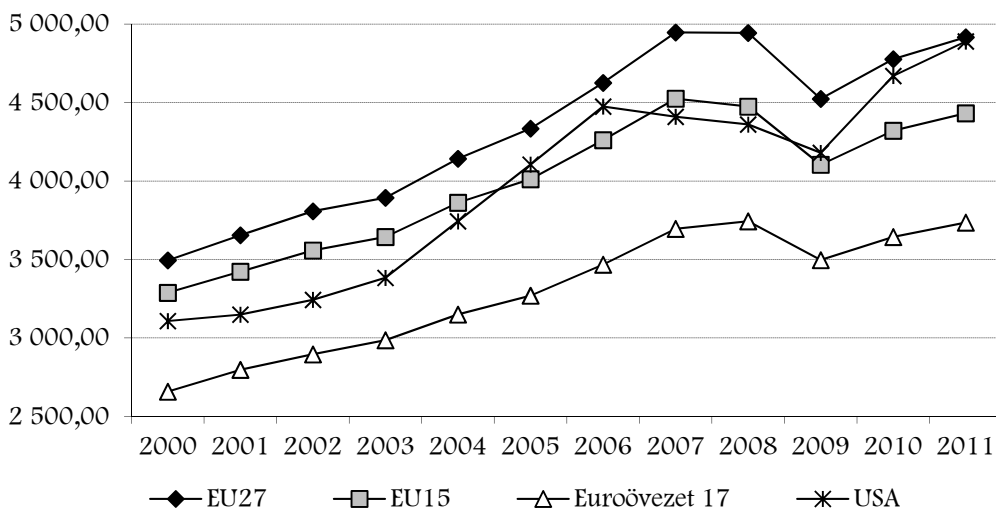
²⁶ Artner (2005).

²⁷ A munkaerő számára kedvező foglalkoztatási és alkupozíciók, valamint a szociális védelem teljesítményt javító szerepére nemcsak olyan fejlett országok adnak jó példát, mint Svédország vagy Ausztria, hanem Kína és India, vagy több latin-amerikai ország, például Brazília is.

²⁸ A fejlett országok esetében jellemzően a 70-es évek óta 70 százalék feletti szintről 65 százalékra, illetve az alá (EC, 2010).

idején, mint az a jelenlegi válság előtti 5-6 évben is történt. A válság első éveiben a ráta megugrott, majd a „válságkezelés” hatására ismét csökkenni kezdett (2. ábra). A bérarány csökkenése a kapitalizmusban szükségszerű (hiszen lényegében ez az egységnyi munkaerőköltség csökkentésének, a versenyképesség növelésének záloga), egyszersmind azonban válságot előidéző tényező. És mégis, éppen azok az országok tudnak nehezebben megbirkózni a válsággal, amelyeknek a béraránya a válság előtt nőtt. Ez ugyanis – bármilyen alacsony szintről is indult a bér/GDP vagy bér/NNI ráta, mint például Görögország vagy Írország estében – relatív versenyképességi pozíciójuk romlását jelentette. (Az említett országok krízisének azonban nem ez a fő oka, lásd Artner–Róna 2012.)

1. ábra
Bruttó működési eredmény és vegyes jövedelmek (milliárd euró)
és bruttó profit (milliárd dollár)

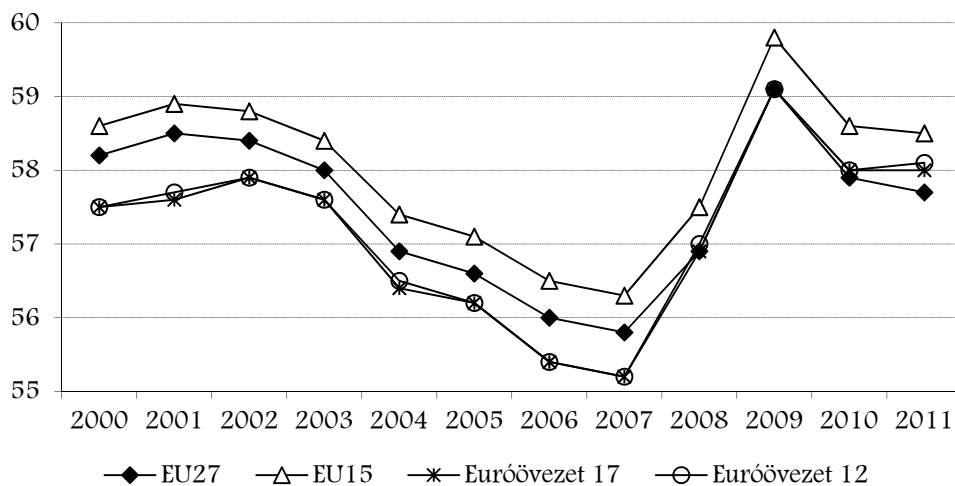
Forrás: Eurostat Statistics Online.

Tovább pontosítható a megtermelt új érték elosztásáról alkotott kép a még szemléletesebb profit/bér aránnyal, vagyis a vállalati nyereség (vagy működési eredmény) és a munkakompenzáció hányadosával.

A bruttó nyereség és vegyes jövedelem (az utóbbi tartalmaz bér-részt is) aránya a 2000-es években jellemzően nőtt az Európai Unióban és ezen belül az eurózónában is. A statisztikai számbavétel igen különböző az EU-ban és az USA-ban. A profit vagy vállalati nyereség és bér arányának változását ezért a megfelelő adatok *trendjeinek* összehasonlításával folytatjuk. Az 2. ábra a profit/bér arány trendjét mutatja az USA-ban, az EU27-ben és euró17-ben. Nemcsak a válság előtti évek növekedése, de a válság hatá-

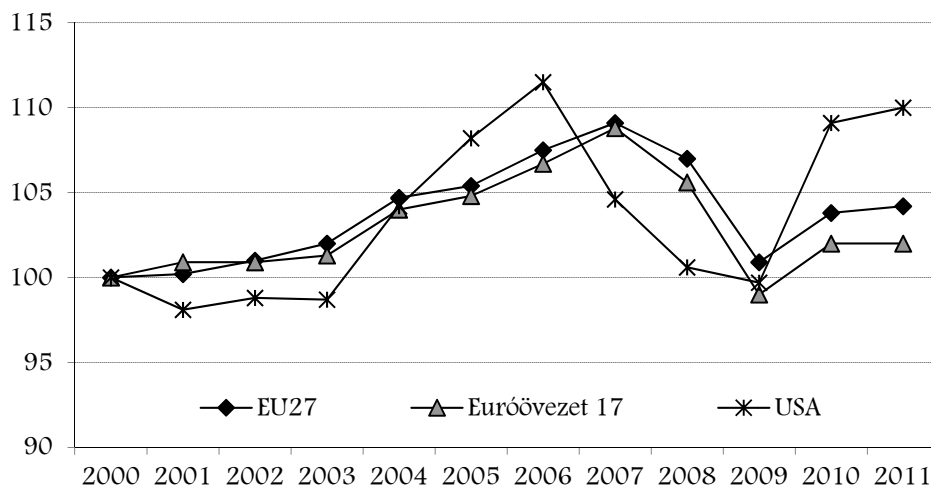
sa is jól látható, továbbá az, hogy a profit a bérrel szemben 2009-től ismét javította pozícióját.

2. ábra
A munkakompenzáció aránya a NNI-ben 2000–2011
(százalék)

Forrás: Saját számítás az Eurostat Online Database és EC (2010) adatai alapján.

3. ábra
A bruttó profit per munkakompenzáció ráta bázisindexe
2000=100

Forrás: Eurostat Statistics Online.

A profit/bér arány az USA hosszú idősorai alapján igen jól nyomon követhető, és a 70-es évek óta emelkedést mutat.²⁹ Az ezt megelőző időszak a jóléti állam kialakulásának, az utána következő a lebontásának az időszaka. Bár Európára nincsenek ilyen hosszú távú összefoglaló profit/bér adatok, a bér/GDP arány hosszú távú csökkenése és a bruttó működési nyereség arányának növekedése egyértelműen ugyanezt a trendet írja le.

9) Összefoglalás – tanulságok Magyarország számára

A piaci rendszer folyamatosan veti ki magából az élőlunkát, így, ha a foglalkoztatást emelni akarjuk, gyorsított ütemben kell növelni a termelést, hogy annak bővülése még állandóan csökkenő fajlagos munkaerő-szükséglet mellett is több munkaerőt szívjon fel.

Ez a gyorsuló tánc aztán ismét válsághoz vezet, munkanélküliséghez, a tőke elértéktelenedésével együtt a munkaerő szaktudásának elavulásához, szegénységhez. Újra a szegénypolitika tolakszik előtérbe.

A jelenlegi munkaerő-piaci helyzetben az azonnali orvoslást igénylő problémák (mint például a nagy, újratermelődő és terjedő nyomor) kezelése is csak a hosszabb távú megoldás szem előtt tartásával hozhat eredményt. A szegénység azonnali enyhítése (mint például kisháztájk, egyéni vállalkozások beindításának segítése, segélyezés) mellett azonnal el kell kezdeni – mert kiépítésük hosszabb időt vesz igénybe – (1) a tartós foglalkoztatás lehetőségének megteremtését; (2) a gyermekek legkisebb kortól fogva jelentkező anyagi-szellemi igényeinek magas fokú kielégítését; és (3) a lakosság egészségi állapotának javítását.

1. Mivel a piac nem teremt elég munkahelyet, különösen az elhúzódnó válság körülményei között, az első feladathoz tartozik a szövetkezetek, más közösségi (pl. a faluközösségi kaláka elvén alapuló) formák és az egyéb, az ILO terminológiájában nem piaci alapú foglalkoztatási formának nevezett lehetőségek szervezése, ahol az agrár- és területfejlesztő szakemberek képességei igazán kamatoztathatók és jelentős munkaerő használható fel új értéket teremtő non-profit formában. Ehhez a jogi feltételek és a földtulajdon olyan rendezése szükséges, amely támogatja a közös földhasználatot. Szövetkezet, munkás részvény tulajdon (MRP) szervezése az iparban és a szolgáltatásokban is lehetséges.
2. Az állam feladata nem csökkenthető, hanem bővítendő a termelőalapok megerősítésében, ami a piaci alapú foglalkoztatást is ösztönzi (infrastrukturális fejlesztések, vízhasznosítás, öntözéses gazdálkodás, épüle-

²⁹ Bureau of Economic Analysis.

tek szigetelése, innovatív vállalatok támogatása, a korábbi magyar szaktudást újra hasznosító ipari tevékenységek revitalizálása, stb.).

3. A harmadik, a legnemesebb értelemben „nemzetépítő” feladat a legmagasabb szintű ellátás ingyenes biztosítása a bölcsődétől az óvodán át a legfelsőbb iskoláig az ország minden gyermeke részére, beleértve az iskolai étkezést, tankönyvet, internetet, sportot, szakköröket. Ehhez a tanárok olyan megbecsülése kell, amely kizárja körükben a kontraszelekciót. A gyermekek ilyen gondozása természetbeni támogatást jelent a szülőknek, ami a támogatások leghatékonyabb formája, és ugyanakkor – kooperációra nevelő oktatással együtt – jelentősen fékezi a társadalmi polarizációt, kifejleszti az együttműködési készséget és képességet is.
4. Ehhez járul negyedikként a mindenki számára elérhető és színvonalas, megelőzésre építő közegészségügy, amelynek szintén a legjobb terepe a bölcsőde, óvoda, iskola és a (közösségi) munkahely.

Közösségi termelési formák, a termelőalapok állami fejlesztése, oktatás, egészségügy: egy együttműködésre képes, művelt és egészséges nép, amelynek ráadásul termelőalapok is a rendelkezésére állnak minden válságot átvészel, és még a termelékenységét is messzemenőig növelni képes (minőségi, intenzív munka, innovációk stb.). A termelékenység-növekedés a piaci viszonyok között sikerrel kamatoztatható, de elengedhetetlen minden egyéb termelési formában is.

* * * * *

Felhasznált irodalom

- Artner Annamária – Róna Péter (2012): Eurosz(k)epszis: az optimális valutaövezet elmélete és az euró gyakorlata. *Köz-Gazdaság*, VII. évf. 1. sz. február, pp. 83–102.
- Artner, A. (2005): Production Technology and Competitiveness in the Hungarian Manufacturing Industry. *Acta Oeconomica*, Vol. 55 (3) pp. 317–340 (2005)
- Bureau of Economic Analysis, Interactive Data. NIPA Tables. Table 1.10. Gross Domestic Income by Type of Income,
<http://www.bea.gov/iTable/iTable.cfm?ReqID=9&step=1>
- Bureau of Labour Statistics, US, Online Database.
<http://data.bls.gov/pdq/SurveyOutputServlet>
- The CIA Factbook Online World. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html>

- DeNavas-Walt, C. – Proctor, B.D. – Smith, J.C. (2012): *Income, Poverty, and Health Insurance Coverage in the United States: 2011 Current Population Reports*. U.S. Department of Commerce Economics and Statistics Administration U.S. Census Bureau, September 2012
<http://www.census.gov/prod/2012pubs/p60-243.pdf>
- EC (2010): *Statistical Annex of European Economy Autumn 2010*. European Commission Directorate General Ecfm, Economic and Financial Affairs
- EC (s.a.): *Poverty and social exclusion. Facts and figures*. European Commission
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=751&langId=en>
- Eurostat Statistics Online <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>
- ILO (2010): *Global Wage Report 2010/11: Wage policies in times of crisis*. Geneva, International Labour Office, 2010.
- ILO (2012a): *Global Employment Trends 2012. Preventing a deeper jobs crisis*. International Labour Organization Geneva
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_171571.pdf
- ILO (2012b): *World of Work Report 2012. Better jobs for a better economy*. International Labour Organization, Geneva
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_179453.pdf
- ILO-OECD (2012): *Short-term labour market outlook and key challenges in G20 countries*. Statistical update for the Meeting of G20 Labour and Employment Ministers, Guadalajara, 17–18 May 2012. Prepared by the ILO and the OECD International, Paris, May
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_180912.pdf
- Mangiarotti, Alessandra (2009): Neither-Nor Generation of 700,000 “Convinced Inactive” Aged from 15 to 35. No work, no studies. *Corriere della Sera* 16 luglio 2009 http://www.corriere.it/english/09_luglio_16/neither_nor_generation_42228446-720b-11de-87a4-00144f02aabc.shtml
- The Local (2012): 120,000 young Swedes not working or studying. *The Local. Sweden's News in English*. 28 Jun 2012
<http://www.thelocal.se/41716/20120628/>
- The World Bank (2012): *New Estimates Reveal Drop In Extreme Poverty 2005–2010* <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/0,,contentMDK:23129612~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:469372,00.html>